

The Office Of The Principal and Vice - Chancellor

**PROF MS MAKHANYA, NHLOKO NA XANDLA XA
CHANSELARA**

**YUNIVHESITI YA AFRIKA
DZONGA**

**MBULAVULO WO AMUKELA NA KU PFULA: NSIMEKO WA VHIKI RA
NDZAVISISO NA VUENGETELASWINTSHWA**

**26 Nyenyanyana – 2 Nyenyankulu 2018: Ndzavisiso wo tiyisa
vumundzuku bya hina**

- Mufambisi wa Nongoloko, Dok Meiya Nthoesane, Mukhomeladayirekitara wa Unisa Press
- Dok Daisy Selematsela, Mukhomelaxandlaxanhloko: Ndzavisiso, Tidyondzotaminthwaso ya le Henhla, Vuengetelaswintshwa na swa Vubindzu, Unisa
- Tiphanele ta hina to hlawuleka, swivulavurikulu na vaandlali va timhaka:
 - Dok David Green, Mulawuri: Nongonoko wa Switirhisiwa swa Xidijiti, *Taylor & Francis*: “Ku hatlisisa Ndzavisiso na swikolaxipi swa Afrika Dzonga eka Mbango wa Misava hinkwayo wa Ndzavisiso”

- Prof Ihron Rensburg, Khale ka Xandla xa Chancelara na Nhloko ya Yunivhesiti ya Johannesburg: “Vumundzuku – mavonelo ya akhademiki”
 - Man Tina Eboka, Tlawa wa MD: NTP Radioisotopes SOC Ltd, xiphemu xa vun’wini hinkwabyo xa Necsa (Vandla ra Nyutliya ya Eneji ra Afrika Dzonga): *“The less charted path from research to innovation and sustainability”*
 - Man Chantell Ilbury, Muvevukisi, mutivinkulu, xivulavuri, muleteri, *Muxavisinkulu wa tibuku na khale ka n’wamabindzu : “Growing Foxes”*: hundzuluko wa dyonzo!”
 - Man Dudu Nkosi, Mulawurinkulu wo Khomela: Vukorhokeri bya Layiburari
- Swirho swa Khansele leswi nga kona laha
 - Swirho swa huvo na vufambisi lebyi engeteriweke lebyi nga kona laha
 - Vatirhikulorhi vo huma eka tindhawukulorhi ta dyondzo
 - Xitafu xa Unisa xa akademiki na xo ka xi nga ri xa akademiki
 - Swichudeni swa Unisa
 - Vo va na xiave va ndhawu ya hina

- Vaendzi vo hlawuleka, vamanana na vatatana

Mi amukeriwa hi mandla mambirhi eka ntirho wa lembe na lembe wa Unisa wa Ndzavisiso na Vhiki ra Vuengetelaswintshwa. Lembe leri hi tlangela vhiki ra ndzavisiso na vuengetelwaswintshwa ra vunkombo, naswona swi ya swi nyanyula ku vona hilaha xihumelelo lexi xa lembe na lembe xa vuengetelaswintshwa na ku va xintshwa xi kombisaka hakona swihumelelo swa xiyenge xa hina na vanhu va hina, ngopfungopfu loko swi kongoma eka ku hundzuka ka xona na ntirho wa nkoka lowu ndzavisiso wu fanele ku va na wona eka ku letela na ku susumeta ajenda ya kona.

Eka malembe ya nkombo lama nga hundza, photifoliyo ya hina ya ndzavisiso a ku ri ku kurisa ndzavisiso na valavisisi va hina ku va swi va ndhawu ya vuhlawuleki leyi nga ta hoxa xandla hi ndlela yo pfuna – naswona leswi swi nga swa nkoka kutlula hinkwaswo, hi ndlela yo *khumba* – eka mipakaniso ya ndzavisiso na maendlelo lama nga ta pfuneta eka ku hlayiseka ka v u m u n d z u k u b y a h i n a : bya Unisa, na bya tiko ra hina na tikokulu ra hina, hinkwaswo leswi nga xaxametiwa na xivono xa ndhawu ya hina xa yunivhesiti leyi *vumbaka vumundzuku* eka ku korhokela vanhu.

Nkongomelo wa hina wa vhiki leri ra ndzavisiso i “Ndzavisiso wo Tiyisa vumundzuku bya hina,” naswona wu simekeke eka masungulo yo tiya lama nyikiweke hi mikongomelo ya nkarhi lowu nga hundza leswaku ku va na haswimbirhi, ku ya emahlweni ka phurojeke ya hina yo hundzula ndzavisiso na ku khomana ka mikanelo hinkwayo leyi hi faneleke ku va na yona.

Lembe leri swivulavurikulu swa hina swi ta nyika leswi kumbexana swi nga vumbhoni lebyo tiya swinene kufikela sweswi bya ku hambanahambana ka angarhelo wa ndzavisiso hakumbirhi erixakeni na le ka misava hinkwayo leswi ndzi mi tshembisaka leswaku swa tikomba hi ku ringana erixakeni na le misava hinkwayo, leswi ndzi mi tshembisaka leswaku swi tikomba hi ku ringana eka swa xiakademiki na swa ku dyondzisa. Ndza swi lemuka leswaku miburisano yo fana yi le ku humeleleni eka tikokulu na le ka misava hinkwayo, loko xihlanganiso xa mitlhontlho yo bohana ya swa vanhu na ikhonomi na swa xipolitiki, ku nga ringani lokukulu swinene eka vanhu, ku rhurha hi xitalo swinene, na ku hlanhleleleka loku yaka emahlweni ka maendlelo ya ntolovelole eka dyondzo ya le henhla swi vanga ku laveka ka ndzavisiso lowu nga riki wo hluvukisa ntsena na/kumbe ku pakanisiwa eka *STEM*. Ku na ku kula ka ndzemuko wa leswaku ku na xilaveko xa xihatla xa ndzavisiso wa tisayense ta swa mahanyelo ya vanhu na tidyondzo ta swa vanhu lowu nga ta pfuna ku va xitshunxo eka swiphiqo leswi swi kulaka

swonghasi. Swi tsakisa ngopfu – naswona tanihi musosiyoloji, ndzi fanele ku vula leswaku swi tlhela swi tiyisa – ku vona ku kula ka ndzavisiso eka xivandla lexi, lowu se wu nga tshikiwa nkarhi wo lehanyana emisaveni hinkwayo. Kunene ndzi tsakile ku vona leswaku akhironimi ya *STEM* se yi anamisiwile yi va *STEAM* hi ku engetela letere ra *A*, leri yimelaka *Arts* eka malangutelo ya vona yo anama, hikwalaho ka ku va lexi xi ri xivandla xa nkoka lexi lavaka ku langutisiwa swinenenene.

Hikwalaho ndzi fanele ku hoyozela Dok Selematsela na vatirhikulorhi va le ka Ndzavisiso wa Xiphotifoliyo, Tidyondzo ta Minthwaso ya le Henhla, Vuengetelaswintshwa na swa Vubindzu ku va va vumbile nongoloko wo angarhela lowu nga tiyisiwa ku va wu hlanganisa ku hambanahambana ka mbangu wa ndzavisiso.

Vaendzi vo hlawuleka vamanana na vatatana, ku hundzuka ka nhluvuko wa vanhu ku nga pfunetiwa na ku vumbiwa hi ku lava ku tiva ka vanhu. Ku lava *ku tiva* ka hina nkarhi hinkwawo ku hlurile ku chava ka hina ka leswi swi nga tiviviki, naswona moya wa hina wo tumbuluxa na ku engetela swintshwa swi tiyisisile hi ndlela yo ringana leswaku swo tala swa leswi hi nga swi dyondza swi hundzukile swihluvukiso na swihumeleriso – ku va hi hlayiseka tanihi vanhu na tanihi pulanete. Eka nkarhi lowu theme ra Hundzuluko wa Mitirho wa vu4 ri nga enon'weni wa un'wana na un'wana na

hinkwaswo leswi katsiwaka eka rona, ri kulaka emisaveni hinkwayo, hina haleno ka yinhla ya le makumukumu ya dzonga wa Afrika hi le ka tinyimpi ta hina vini ta hundzuko, nkulo na nhluvuko – nyimpi ya hina vini ya ku ya emahlweni na ku humelela – leswi swi nga ha xaxamelaka kumbe swi nga xaxameli na hinkwaswo swihlawulekisi swa Hundzuluko wa Mitirho wa Vumune. Hi dyondzile, naswona hi ya emahlweni hi dyondza, leswaku hambileswi va nge “a ku na wanuna [kumbe wansati] loyi a nga xihlala,” hi languteriwa ku tirha eka swiyimo leswi hi nga eka swona, nkarhi wun’wana hi tlakusa ndzavisiso na vuengetelaswintshwa leswi lavekaka, leswi swi nga hambanaka na swa le ka misava hinkwayo. Hi fanele ku va na ku titshemba ku endla tano, na ku teka ndhawu ya hina.

Leswi swa kongoma swinene hikwalaho ka mijekajekisano ya sweswi ya vutivi lebyi tshikelelaka byin’wana na ku ya emahlweni ka byona byi va na nkucetelo eka, na ku kulela mbangu wa hina wa dyondzo ya le henhla na maendlelo ya kona, ngopfungopfu maendlelo eka ndzavisiso. Hi ku nghena eka mijekajekisano leyi, hi ta va hi engetela eka ndlela ya ku tshumba na ku va hina vini, mayelana na timhaka leti kongomaka leswi kahlekahle swi vulaka swona ku va Muafrika

Ku dlayelela, vatirhikulorhi, vamanana na vatatana, kumbe hi nga ehleketa hi leswi: eka mbangu wa xipolitiki wa sweswi, wa

nkalantshamiseko na nyanyuko wa le henhla, ku nga va na khombo ra ku nghena eka ntolovelo wa ku rhangisa swilogene na ku vulavula swo ka swi nga ri swa nkoka, leswi hakanyingi swi katsaka mavito ya vanhu va ndhuma. Hi nga endli xihoxo, ha swi lemuka leswaku swa laveka eka tindhawu leswaku ku va na ku phofula na ku vulavulela ka muxaka lowu. Ndzi na ku tshemba leswaku Unisa kahlekahle yi na ndhawu ya swona. Vhiki leri ra ndzavisiso na vuengetelaswintshwa ro va xin'we xa swona!

Hambiswiritano hi nga hupi ndzavisiso wa nkoka hakunene lowu endliwaka na ku tumbuluxiwa eka yunivhesiti leyi na le ka to tala ta tindhawukulorhi ta hina, laha na kun'wana eka tikokulu leri *sweswisweswi*, leswi nkarhi wun'wana swi lahlekaka endzeni ka huwa leyi. Loko hi lemuka mbangu wa hina hakunenenene, naswona hi tinyiketerile ku yisa emahlweni ndzavisiso lowu hi yisaka eka tiyunivhesiti ta Xiafrika ta hundzuko na ku susiwa vukoloni, se matimba ya hina ya nga tirhisiwa hi ndlela yo ringana, ku vhumbunula, ku komba na ku avelana tiatikili leti, swihangalasiwa na swihumesiwa swin'wana swa swikolara swa Xiafrika.

Se, loko mi ri karhi mi lulamisela ku tiphina hi vhiki leri ro nyanyula, kumbe ndzi nga khutaza hinkwerhu ku ehleketa hilaha Unisa, leyi nga na layiburari yo kula kutlula hinkwato eka xambirhi xa misava xa le dzongeni, a yi nga sungula ku hlengeleta, ku khataloga na ku komba mitirho ya valavisisi va hina eka

timhaka leti ta nkoka, na hilaha xitafu xa hina xa akademiki xi nga seketelanaka hakona hi ku tirhisa na ku rhifera eka swona eka ku vumba kharikhulamu hi vuntshwa na le ka ndzavisiso wa vona vini, ku katsa na loko va andlala tidyondzo eka tikhomferense na tiseminara.

Eka mbulavulo wa hina wo pfula lembe ra xiakademiki nan'waka, ndzi vulavurile hi xilaveko xa ku va tanihi yunivhesiti hi hundza eka ku *vulavula hi* hundzuko hi ya eka ku *endla* hundzuko. Ndzavisiso na vuengetelaswintshwa swi nga va, naswona swi fanele ku va xikombiso xo hlawuleka xa ku tiboha koloko. A hi fanele hi ri ku yiseni emahlweni ndzavisiso wa hina na ku seketela valavisisi va hina vini.

Tiyunivhesiti nkarhi hinkwawo ti vuriwe tindhawu to titshamela toxo le henhla, leti ti nga pfuniki eka swilaveko swa vanhu lava ti va korhokelaka, se hi fanele ku kombisa swi nga kanakanisi leswaku kahlekahle a hi ntiyiso. Ndzavisiso na vuengetelaswintshwa swi fanele ku susiwa swiyila ku endlela leswaku ku va na ku ngenela ka lavo tala, naswona tindhawu ta vutivi ti fanele ku teka magoza ya vurhena na ku tiya ku hlohletela ajenda ya nhluvukiso na pholisi ku va swi lulamela vanhu na misava hinkwayo.

Ndzi mi navelela migingiriko yo humelela, yo tlhontlha miehleketo na ku nyanyula eka vhiki leri loko hi ri karhi hi tlangela ndzavisiso na

vuengetelaswintshwa eUnisa.

Ndza mi khensa.

